

Сова Ольга Сергіївна канд. пед наук, доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЕДАГОГІКИ І МЕТОДИКИ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування комунікативних умінь майбутніх художників-педагогів як важливої складовою їхньої професійної діяльності. Обґрунтовано доцільність використання арттерапевтичних методів казкотерапії та психодрами на заняттях з педагогіки та методики художньої освіти. Визначено вплив зазначених методів на формування у студентів умінь чітко й упевнено висловлювати думки, на розвиток індивідуального стилю комунікації, емпатії, а також навичок емоційної саморегуляції й відстоювання особистих кордонів. Представлено приклади вправ, спрямованих на активізацію комунікативної діяльності та формування навичок конструктивного діалогу. Доведено, що інтеграція арттерапевтичних практик у навчальний процес сприяє підвищенню рівня комунікативної компетентності майбутніх фахівців мистецької освіти.

Арттерапія та її методи останнім часом набули значної популярності завдяки своїй ефективності, безпечності та здатності до широкого спектра застосування. Впровадження арттерапевтичного інструментарію в освітній процес здатне результативно доповнити навчально-виховні технології, розширити класичні прийоми та засоби формування професійної компетентності студентів, зокрема майбутніх художників-педагогів. Комунікативні вміння фахівця-освітянина є одними з базових, оскільки від сформованої здатності висловлювати свої думки, вербальної передачі інформації, пояснення та налагодження міжособистісного спілкування залежить успіх і результат навчального процесу. Тому одним з провідних завдань дисципліни «Педагогіка і методика художньої освіти» є формування комунікативних умінь студентів із застосуванням різноманітних методів, зокрема і арттерапевтичних.

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що проблема формування комунікативних умінь майбутніх педагогів розглядається як ключовий компонент їхньої професійної підготовки. Зокрема, у дослідженні Т. Потапчук, В. Онищук та В. Мірошніченко [7] доведено ефективність цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток комунікативної культури студентів, зокрема через упровадження інтерактивних методів навчання та спеціально організованого освітнього середовища.

У роботі О. Удалової [9] акцентується увага на необхідності системного

формування комунікативних умінь в процесі професійної підготовки, що передбачає розвиток мовленнєвих навичок, здатності до міжособистісної взаємодії та педагогічного спілкування.

У контексті дослідження важливим є також підхід М. Барахтяна [1], який вважає, що техніка мовлення є фундаментальною складовою професійної майстерності педагога, акцентуючи увагу на значенні таких компонентів, як дикція, дихання, голос, інтонаційна виразність та мовленнєва культура загалом, що забезпечують ефективність педагогічної комунікації. Автор підкреслює, що сформованість техніки мовлення сприяє чіткості, переконливості та емоційній насиченості висловлювань, що є необхідним для встановлення продуктивної взаємодії у спілкуванні. Отже, розвиток мовленнєвих навичок розглядається як невід'ємний аспект формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів.

Доцільно також врахувати підхід О. М. Корніяки [6], яка розглядає комунікативну компетентність як складне інтегративне утворення, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Науковиця підкреслюється, що ефективна комунікація передбачає не лише володіння мовленнєвими засобами, а й здатність до розуміння партнера, емпатійної взаємодії, саморегуляції та адекватного реагування в різних ситуаціях спілкування. Авторка акцентує увагу на важливості розвитку особистісних якостей у процесі формування комунікативної компетентності, що особливо актуально у підготовці майбутніх педагогів. Це положення підсилює доцільність використання таких методів навчання, які поєднують розвиток мовленнєвих і особистісних аспектів комунікації, зокрема арттерапевтичних підходів.

Узагальнення наукових підходів до формування комунікативних умінь майбутніх педагогів дає підстави стверджувати, що ефективність цього процесу значно підвищується за умов використання активних, особистісно-орієнтованих та творчих методів навчання. У цьому контексті особливої актуальності набуває застосування арттерапевтичних підходів, зокрема казкотерапії та психодрами, які створюють безпечний простір для самовираження, розвитку емоційної чутливості та відпрацювання моделей комунікативної поведінки. Залучення студентів до символічної та рольової взаємодії сприяє глибшому усвідомленню власних емоцій, розвитку емпатії, навичок активного слухання та конструктивного діалогу, що є особливо важливим для майбутніх художників-педагогів, професійна діяльність яких поєднує творчість і педагогічну взаємодію.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне висвітлення

можливостей використання арттерапевтичних методів казкотерапії та психодрами у формуванні комунікативних умінь студентів в процесі вивчення педагогіки та методики художньої освіти.

Арттерапія розглядається нами як сучасний міждисциплінарний підхід, що базується на використанні творчої діяльності як ефективного засобу розвитку особистості та професійних якостей фахівця, зокрема майбутнього художника-педагога. Цей напрямок сформувався на перетині мистецтва й науки, поєднуючи напрацювання педагогіки, психології, культурології та інших галузей, і виступає важливим інструментом у підготовці фахівців мистецької освіти, сприяючи розвитку їхніх професійних умінь, творчого мислення та здатності до комунікації.

Відповідно до міжнародної системи класифікації (European Consortium for Arts Therapies Education, 2005), терапія мистецтвом поділяється на такі напрямки:

- *арт-терапія* (психологічна терапія за допомогою засобів образотворення);
- *драматерапія* (психотерапія за допомогою акторської гри);
- *танцювально-рухова терапія* (терапія засобами рухів і танцю);
- *музична терапія* (психотерапія за сприяння музики та звуків) [3].

Широкий спектр піднапрямків кожної з цих категорій дозволяє виокремлювати нові грані терапії творчістю, розширювати та осучаснювати арт-терапевтичний інструментарій новими прийомами, технологіями, матеріалами.

В Україні до основних напрямків арт-терапії прийнято відносити: *ізотерапію; нейрографіку; піскову терапію; глинотерапію та тістопластику; мандалотерапію; фототерапію; колажування; маскотерапію та гримотерапію; метафорично-асоціативні карти; тканинну терапію; ландшафтну терапію; бібліотерапію; казкотерапію; драматерапію; музикотерапію; тілесну та танцювальну терапію; лялькотерапію*. Цей список можна продовжувати, оскільки виховний, розвивальний та лікувальний вплив від різноманітних мистецьких сфер є невичерпним.

Розглядаючи вплив мистецтва на формування особистості студента варто проаналізувати дослідження науковців у цій галузі. Так, у працях І. Ільченко знаходимо важливу для нас думку, що в науково-педагогічному розумінні термін арт-терапія трактується як «турбота про емоційне самопочуття та психологічне здоров'я особистості, групи, колективу засобами художньої діяльності, що є першочерговим завданням розвитку, виховання і соціалізації»

[4, с. 7]. Авторка підкреслює інноваційність арт-терапії в освіті, а до основних її характеристик відносить:

- комплекс нових технологій, теоретичних та практичних ідей;
- різноманіття зв'язків особистості з психологічними, соціальними та педагогічними явищами;
- здатність до трансформації та інтеграції;
- відособлення від інших педагогічних процесів (навчання, управління тощо) [4].

Як зазначає Л. Інжиєвська [5], використання арт-терапевтичних завдань у спеціалізованих професійних тренінгах сприяє покращенню та досягненню студентами таких результатів:

- забезпечує ефективне емоційне вираження майбутніх фахівців, надаючи йому соціально прийнятних форм;
- полегшує комунікацію для тих, хто відчуває труднощі у спілкуванні, зокрема сором'язливих або закритих;
- дає можливість встановити невербальний контакт через арт-терапевтичні продукти;
- сприяє подоланню комунікативних бар'єрів та психологічних захистів, сприяючи розвитку саморегуляції;
- полегшує усвідомлення власних емоцій, почуттів і переживань;
- створює умови для ефективної регуляції емоційних станів, що дозволяє зберегти ці навички для подальшої професійної роботи;
- успішно розвиває впевненість у собі та підвищує особистісну значимість через соціальне визнання творчих досягнень [5].

Розгляд окреслених наукових підходів дозволяє стверджувати, що арттерапевтичні методи мають значний потенціал у формуванні комунікативних умінь студентів, зокрема майбутніх художників-педагогів, діяльність яких передбачає поєднання творчого самовираження та ефективної педагогічної взаємодії. Враховуючи зазначені можливості арттерапії щодо розвитку емоційної відкритості, подолання комунікативних бар'єрів і формування впевненості у спілкуванні, доцільним є їх цілеспрямоване впровадження у зміст професійної підготовки.

З огляду на це, у межах дисципліни «Педагогіка і методика художньої освіти» було розроблено та впроваджено блок завдань на тему «Комунікативна впевненість», спрямовану на формування у майбутніх художників-педагогів умінь ефективної міжособистісної взаємодії, індивідуального стилю комунікації, підвищення впевненості студентів у

процесі професійного спілкування, розвиток емоційної саморегуляції та вміння конструктивно відстоювати свої кордони засобами казкотерапії та психодрами.

На початку заняття за цією темою викладач проводить коротке обговорення відповідей на запитання: «Що для вас означає бути впевненим у спілкуванні?». Далі проводиться міні-опитування (усне або письмове) на тему: «У яких ситуаціях мені бракує впевненості в комунікації?», що дозволяє студентам провести самоаналіз. Далі варто застосувати вправу «Слово-асоціація», виконуючи яку студенти по колу називають слова, які асоціюються з поняттям «комунікативна впевненість». Викладач фіксує на дошці ключові поняття.

Для формування комунікативних умінь студентів за нашою авторською системою завдань [8] передбачено виконання низки практичних вправ, а саме:

1. Вправа «Мій голос сили». Учасникам пропонується написати 1-2 фрази, які вони можуть сказати у важливій ситуації, щоб захистити себе або впевнено висловитися (наприклад: «Я поважаю твою думку, але залишаюсь при своїй», «Мені важливо бути почутим», «Я не готовий зараз, давай іншим разом»). Студенти (за бажанням) по черзі читають уголос свої фрази і таким чином створюється «коло впевнених голосів».

2. Вправа «Комунікаційний автопортрет» направлена на самопізнання, формування уявлення про власний комунікативний стиль. У ході виконання студенти малюють на аркуші «портрет» себе як комунікатора – це може бути людина, тварина, фантастичний образ, символ. Під малюнком потрібно зробити короткий опис, відповідаючи на запитання: «Як я зазвичай спілкуюся з іншими?», «Що мені допомагає бути впевненим?», «Що хочу змінити або розвинути?». Після цього в парах або міні-групах діляться образами, презентуючи себе та проводять обговорення.

Для майбутнього педагога важливо мати розвинену асертивність – вміння впевнено висловлювати свої погляди та відстоювати власні переконання, при цьому поважаючи права та гідність інших. Асертивність передбачає здатність конструктивно реагувати на критику, а також сміливо й екологічно відмовляти, як собі, так і іншим. Це важливо не тільки для спілкування з учнями, але й для конструктивної комунікації з педагогічним колективом та керівництвом.

3. Усвідомити власні права у спілкуванні та розвинути асертивність студентам допоможе вправа «Я маю право...», у ході виконання якої кожному учаснику роздають картку з початком фрази: «Я маю право...» і пропонують

самостійно продовжити фразу декількома твердженнями (наприклад: «...відмовитися», «...висловити свою думку», «...просити про допомогу»). Після цього проводять обговорення в колі: чи легко було писати/говорити? Що вразило у відповідях інших?

4. Вправа «Казка про героя, який навчився говорити “Ні”» продовжує розвиток асертивності та навичок впевненої комунікації із застосуванням потенціалу казкотерапії [2]. Групою студентів складається казка про вигаданого героя, який:

- боявся говорити про свої потреби;
- постійно погоджувався, навіть якщо не хотів;
- і раптом... щось змінилося.

Учасники по черзі додають речення, створюючи спільну історію (техніка «ланцюжкова казка»). Під час обговорення даються відповіді на такі запитання: «З ким Ви себе асоціюєте в цій казці?», «Який момент у казці для вас був переломним?», «Чим схожі виклики героя на ваші життєві ситуації?».

5. Вправа «Впевнена відповідь» (мовленнєва імпровізація) направлена на розвиток швидкої впевненої реакції в умовах стресу. Студентам по черзі даються «провокативні» або незручні фрази (жартівливі, але типові у житті): «Ну і навіщо ти це сказав?», «Ти що, соромишся?», «Чого мовчиш?» тощо. Завдання – за 5 секунд дати впевнену, спокійну відповідь у стилі асертивної комунікації. Питання для обговорення: «Як Ви відчували себе в процесі вправи?», «Які відповіді звучали впевнено?», «Чого не вистачало для більшої впевненості?».

Можливості психодрами [10] дозволяють студентам не тільки «прожити» певні складні ситуації, а й розширити комунікативні здібності.

6. Вправа «Сцена з життя» направлена на розвиток комунікативної впевненості. Виконуючи її один зі студентів обирає ситуацію, у якій йому було складно проявити впевненість (наприклад: прохання начальника, конфлікт з другом, відмова в особистих межах). Інші учасники грають ролі (агресор, свідок, підтримка). Викладач направляє розвиток подій у сцені в кількох варіантах:

- звичний сценарій;
- варіант із впевненою поведінкою;
- експериментальний варіант (з підказками та підтримкою).

Обговорення варто проводити після кожної сцени, відповідаючи на запитання: «Як почувалися учасники в різних ролях?», «Що допомогло говорити впевнено?», «Яка роль була найважчою?».

7. Рольова сцена «Мій внутрішній голос» спрямована на усвідомлення внутрішніх бар'єрів у спілкуванні та зміцнення впевненості. Хід виконання вправи: один студент обирає ситуацію, де він відчувається невпевнено в комунікації (наприклад: відповідь на зауваження викладача; виступ на публіці тощо), а два інші студенти мають виконати дві ролі-голоси: «Критик», який уособлює внутрішні сумніви, страхи та «Підтримка» – внутрішній ресурс, сила, досвід. У ході імпровізації кожен з «голосів» по черзі впливає на головного героя. Потім учасник аналізує, як змінилося його самопочуття та яка стратегія виявилася ефективнішою.

8. Вправа «Зміна ролей» (ролевий обмін) розвиває емпатію та розуміння чужої позиції. У парах учасники розігрують діалог конфліктного чи напруженого характеру (наприклад: «студент і викладач», «колеги в суперечці»). Після першого програвання – обмін ролями з повторенням сценки, після чого проводять обговорення: «Як ви почувалися в ролі іншого?», «Що було складно?», «Як можна було вирішити ситуацію впевнено, не агресивно?»

7. Міні-вправа «Роль підтримки» проводиться в кінці пройденної теми. Кожен студент по черзі звертається до іншого з коротким висловлюванням підтримки, використовуючи «Я-повідомлення».

Запропоновані нами вправи та завдання з теми «Комунікативна впевненість» дозволяють студентам усвідомити власні труднощі у спілкуванні; засвоїти досвід вираження себе у безпечному середовищі; сприяють розвитку емпатії та навичок конструктивної взаємодії.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що формування комунікативних умінь майбутніх художників-педагогів є важливою складовою їхньої професійної підготовки та потребує цілеспрямованого використання ефективних педагогічних засобів. Обґрунтовано доцільність застосування арттерапевтичних методів, зокрема казкотерапії та психодрами, які сприяють розвитку комунікативної впевненості, емпатії та конструктивної взаємодії. Доведено, що впровадження авторської системи завдань на тему «Комунікативна впевненість» у межах дисципліни «Педагогіка і методика художньої освіти» підвищує рівень комунікативної компетентності студентів і їхню готовність до професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Барахтян М. М. Техніка мовлення як основа майстерності мовлення педагога. *Наукові записки* [Укр. держ. університету імені Михайла Драгоманова]. Серія : Педагогічні науки : [зб. наук. статей]. М-во освіти і науки України, УДУ імені Михайла Драгоманова ; упор. Л. Л. Макаренко. Київ : Видавничий дім "Гельветика", 2025. Т. 1, Вип. CLXIV (164). С. 17-26.
2. Герман Н. І., Горобець Т. В. Казкотерапія як один із методів практичної діяльності психолога: методичний

- посібник. Черкаси: Вид. від. Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, 2015. 142 с.
3. Головатюк І. Г. Арт-терапія у зарубіжній науковій традиції. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2. С. 63-66. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_2_15
 4. Ільченко І.С. Арт-терапія: навчальний посібник для студентів. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
 5. Інжієвська Л. Особливості застосування арт-технологій в освітньому просторі. *Простір арт-терапії: ресурси цілення: Матеріали XI міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Київ, 3-4 квітня 2014 р.). Київ : Золоті ворота, 2014. С. 50-55.
 6. Корніяк О. М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип.3. С.294-316.
 7. Потапчук Т., Онищук В., Мірошніченко В. Формування комунікативної культури майбутніх педагогів: аналіз результатів експериментального дослідження (2022). *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки, 30(3), 442-455. Вилучено з: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1238>
 8. Сова О. (2025). РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. August 22, 2025. Bern, Switzerland. PP. 159–168. Вилучено з: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/2929>
 9. Удалова О. Формування комунікативних умінь студентів у процесі професійної підготовки. *Нові технології навчання* [інтернет]. 03, Березень 2020; № 1(94). С. 326-31. Вилучено з: <https://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/51>
 10. Чудаєва Н.В., Шулдик Г.О. Психодрама. Курс лекцій: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. МОН України, Уманський держ.пед.у-тет імені Павла Тичини, Ф-тет соціальної та психологічної освіти, К-дра психології. Умань: Візаві. 2020. 158 с.